

УДК 342.7

Матат Андрій Володимирович –
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ, вул. Володимирська, 60)
ORCID ID: 0000-0002-1198-0505

Andrii V. Matat –
PhD student, Faculty of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-1198-0505

Функції основних прав людини (за матеріалами німецької правничої доктрини)

Дослідження стосується проблеми функцій основних прав, яка ґрунтовно висвітлена у німецькій правничій доктрині. Для комплексного вивчення функцій основних прав, а також особливостей їх функціонального призначення – аналізуються дані як німецької доктрини, українських дослідників, а також представників близького зарубіжжя. У статті розглянуто підходи до класифікації функцій основних прав людини, а також розкрито їх сутнісні характеристики.

Ключові слова: основні права, функції основних прав, права людини, класифікація функцій основних прав, німецька правнича доктрина.

Исследование посвящено проблеме функций основных прав, которая основательно представлена в немецкой юридической доктрине. Для комплексного подхода в изучении функций основных прав и особенностей их функционального назначения – анализируются данные как немецкой доктрины, украинских исследователей, а также представителей ближнего зарубежья. В статье рассмотрены подходы к классификации функций основных прав человека, а также раскрыты их существенные характеристики.

Ключевые слова: основные права, функции основных прав, права человека, классификация функций основных прав, немецкая юридическая доктрина.

A.V. Matat Functions of Basic Human Rights (Based on German Legal Doctrine)

This paper devotes to the study of the functions of basic rights. The topic of basic rights functions has been explored in detail in German legal literature but there are insufficient scientific works on this topic in Ukrainian literature. In the context of comprehensive human rights studies, the study of the functions of such rights is of relevance.

In the German legal literature, the functions of basic rights have been studied both theoretically and practically. These functions are not viewed from the standpoint of a general approach to understanding human rights but rather from the perspective of basic human rights. These general functions include defense function, benefit and protection functions and equal treatment function.

Consequently, the author analyzes German doctrine and other researches in Ukrainian and foreign countries for a comprehensive review of the functions of basic rights. The paper discusses approaches to the classification of basic human rights functions and reveals the essential characteristics.

Keywords: basic rights, functions of basic rights, human rights, classification of functions of basic rights, German legal doctrine.

Постановка проблеми. Концепція основних прав, яка системно досліджена у німецькій правничій доктрині, обґрунтовується

як з точки зору функціонального призначення основних прав людини, так і особливостей їх функціонування. За Основним Законом ФРН –

основні права людини мають конституційний рівень гарантування, що надає переліку таких прав особливого статусу в контексті охорони та захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена тема дослідження, зважаючи на широту проблематики, залишається комплексно дослідженою лиш в рамках німецької правничої доктрини. Так, наприклад, ґрунтовним дослідженням функцій основних прав можна назвати праці Ганса Д. Яраса, які складають основу джерельної бази цієї проблеми. Разом з тим, повноті дослідження функцій прав людини сприяють доробки українських дослідників, серед яких: І. Іванків, М. Козюбра, П. Рабінович, Ю. Разметаєва, Н. Сатохіна та багато інших.

Невирішені раніше проблеми. Досі залишається поза увагою, серед й без того великої кількості наукових досліджень у сфері прав людини, питання їх (прав людини) функцій та функціонального призначення. Дане дослідження не може претендувати на вирішення цієї теоретичної проблеми в Україні, однак може вважатись спробою окреслити деякі підходи для подальших досліджень.

Вивчення проблематики функцій основних прав, а також з'ясування функціонального призначення таких прав є **метою** представленої статті.

Виклад основного матеріалу. В рамках запропонованої тематики, слід навести цитату із праці німецького дослідника Ганса Д. Яраса, який писав, що «коли йдеться про «функції основних прав», то природним є питання про те, до якого виду належать впливи і юридичні наслідки, що виникають із основних прав. На перший план виступає їхня оборонна функція, що змушує державу утримуватися від певних дій» [1, с. 626].

Можна зробити узагальнення про те, що ідея основних прав за німецькою доктриною має достатньо спільного з концепцією фундаментальних прав, яка втілена у Загальній декларації прав людини та, пізніше, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, сформовано беззаперечну ідею про те, що права людини уособлюють собою цінність в глобальному сенсі.

Досліджуючи новий концепт у галузі прав людини – права людства, І. Іванків звертає увагу

на те, що «нові інформаційні та комунікаційні технології прискорюють глобалізаційні процеси на планеті, створюючи взаємопов'язане та взаємозалежне глобальне суспільство». Так, на переконання дослідниці, у цьому зв'язку суттєвих змін зазнають права людини [2, с. 17].

Разом з тим, широта досліджень прав людини, яка на сьогодні представлена у різних напрямках суспільних наук, а найбільше – у правничій науці, набуває всезагального значення, як цілісна концепція в сучасних умовах розвитку права, суспільства та держави. Особливого значення мають права людини, які все ще розвиваються та наповнюються новітнім змістом, на який впливають різноманітні фактори: економічні, політичні, соціальні, екологічні тощо.

Права людини в умовах демократії – це також критерій, за яким можна здійснити замір якісних та кількісних показників розвиненості держави. Тому, вважаємо, окремої уваги потребує дослідження функцій прав людини, вивчення яких дасть можливість комплексно визначити особливості практики реалізації прав людини. Зазначена теза також підтверджується необхідністю у пошуку нового фокусу досліджень прав людини, зважаючи на перспективи європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Тому, пропонуємо розглянути функції основних прав людини та з'ясувати їх сутнісне значення.

Перш за все, важливо почати з питання про те, яку функціональну роль відіграє право, як явище соціальної дійсності. До прикладу, на думку авторів Великої української юридичної енциклопедії, «функціональна роль права полягає в тому, що воно виражає загальнолюдські інтереси, певні соціальні прагнення, волю більшості громадян, визначає права, свободи і обов'язки громадян» [3, с. 627].

Автори підручника «Загальна теорія права» за редакцією М. Козюбри, звертають увагу на те, що якщо розглядати деякі функції права та держави в суспільстві, нескладно побачити точки їх перетину. Як право, так і держава здійснюють регулювання суспільних відносин на засадах справедливості, яку порізно могли розуміти у різні історичні періоди, таким чином досягаючи суспільного консенсусу. Незабезпечення справедливого, з погляду людей,

регулювання неминуче приводить до несприйняття правової норми, стимулюючи зміни у її приписах. Так само руйнуючи і державну владу в разі виходу її діяльності за межі тих способів і засобів, які суспільство вважає справедливими [4, с. 105].

Таким чином, можна побачити взаємозв'язок функціонального призначення права та прав людини, адже права людини є ціннісною орієнтацією для права та суспільних відносин, які покликане регулювати право в сучасних умовах розвитку. Проте, на сьогодні, все ще малодослідженим в українській правничій науці залишається проблема функцій прав людини, яке цілком може розвивати вивчення функцій права.

Передумовою для змістовного дослідження функцій прав людини, видаються цікавими дослідження, які торкаються проблеми обґрунтування прав людини, як наприклад це представлено в однойменній публікації Н. Сатохіної. Науковиця звертає увагу на те, що «незважаючи на широке визнання ідеї прав людини в усьому світі, ці питання не є ані простими, ані риторичними. Ба більше, обґрунтування прав людини сьогодні є не лише ключовою, а й найбільш контроверсійною проблемою філософії прав людини» [5, с. 119].

На переконання Ю. Разметаєвої, права людини містять ідею гідності, поваги і до інших, і до себе, тому вони деякою мірою виховують людину. Дослідниця також зазначає, що існування громадянського типу суспільства, його формування неможливе без появи нових суспільних індивідів – громадян, які мають рівні права і своєрідні громадянські якості [6, с. 71].

Зрештою, функції прав людини – це більшою мірою філософська концепція, крізь приму відповідних методів дослідження дана концепція може бути детально вивченою та обґрунтованою. Завданням правничих досліджень залишається фокус на правах людини в цілому, але велика кількість хаотичних та загальних досліджень з теми прав людини, певною мірою заплутують зміст проблематики, що у свою чергу не дає зрозуміти чіткість у вивченні прав людини, зокрема в сучасних умовах розвитку України.

У цієї проблеми є щонайменше два пояснення: по-перше, розуміння прав людини в соціальному (або навіть соціалістичному)

контексті, що в загальних рисах позиціонує права людини як соціальні очікування громадян від держави. Це зрозуміло у зв'язку з тим, що тривалий час Україна перебувала під гнітом тоталітарного режиму. Та, по-друге, що логічно пов'язано із першою причиною – це нерозуміння прав людини, як фундаментальної цінності в умовах демократії. Для цього важливого значення має переосмислення розуміння ідеї прав людини.

Таким чином, розуміння прав людини – це пряма вказівка на те, що можна включати у визначення поняття функцій прав людини. Зрозуміло, що починати потрібно з кореневої проблеми, суть якої окреслено вище. Разом з тим, як було зазначено, пошук відповідей на питання про функції прав людини знаходиться у дослідженнях, присвячених філософії права.

Права людини виконують ряд функцій, вважають автори російського видання «Права людини: енциклопедичний словник» [7, с. 240]. Зауважимо, що зазначена енциклопедія – це одне з небагатьох видань, в якому звертається увага на питання функцій прав людини. Тому, задля повноти бачення підходів до даної проблеми, розглянемо вказане джерело. Так, автори включають до функцій прав людини, зокрема наступні: аксіологічну, креативну, виховну, еволюційну та прогностичну функції.

В сучасних історичних умовах права людини виступають в якості головного критерію гуманності та демократичності суспільно-політичного устрою, а тому права людини виконують *аксіологічну функцію*. Крім того, права людини та основні свободи є джерелом розвитку і застосування творчих здібностей людей, а тому виконують *креативну функцію*. Права людини дають можливість бути людиною, але не дають права нею бути, тобто втрачати людську подобу. Права людини мають значення для людини, оскільки вона усвідомлює потребу в них і активно намагається реалізувати їх. З вищеназваними функціями тісно пов'язана *виховна функція*, і це дає право на формування уваги до людської гідності, прав і свобод іншої людини. Крім того, активне, творче життя людини нерозривно пов'язане з процесами пізнання, проникнення в суть явищ та подій. Право знати є одним із фундаментальних прав людини. В свою чергу воно передбачає забезпечення і такого важливого права, як право

на інформацію. Права людини також виконують *евристичну функцію*. При цьому об'єкт пізнання охоплюють також права людини як феномен світової культури і цивілізації. По суті, на думку авторів вказаного видання, права людини являють собою загальноосвітню цінність і високий ідеал, вони також виконують *прогностичну функцію* [7, с. 240-241].

Як нами було зазначено на початку, німецький дослідник Ганс Д. Ярас, досліджуючи функції основних прав у німецькій доктрині, виділяв серед таких функцій дещо інші, а саме: оборонну функцію, функцію надання благ та захисту, функцію однакового поводження [1, с. 626].

Однією із ключових функцій основних прав, на думку Ганса Д. Яраса, слід вважати оборонну. Відтак, *оборонна функція* основних прав дослідником пояснюється на конкретному прикладі: «комусь не дадуть найняти адвоката для захисту і реалізації своїх прав у стосунках з виконавчою владою, слід згадати про оборонну функцію, присутню в абзаці четвертому статті 19 Основного Закону Німеччини, яка так само гарантується цим основним правом». Звертають на себе увагу простори можливостей, які в області вторинної оборонної функції прав на блага є значно вужчими, ніж для (первинної) функції надання благ [1, с. 645].

Розглядаючи наступну функцію – *надання благ та захисту* – Ганс Д. Ярас резюмує, що частково функцію захисту розглядають як незалежну, окрему функцію, а всі інші змісти охоплюються поняттям функції надання благ. Обов'язок надавати захист стосується також зобов'язання держави діяти, що існує в трикутнику між носієм основних прав, приватною третьою стороною і державою, тоді як функція надання благ має значення лише в стосунках носія основних прав і держави [1, с. 635].

Насамкінець, серед загальних функцій основних прав, німецький дослідник виділяє *функцію однакового поводження*. Так, з основних прав на свободи часом навіть сам Федеральний конституційний суд Німеччини виводить обов'язки однакового поводження [8], зокрема «заборону упослідження» (*BVerfGE 105, 313 (346)*). Наскільки це є слушним, настільки основним правам на свободи належить вторинна функція – функція однакового поводження або

«функція недискримінації» (*Jarass. Bausteine (Bibl.)*). Проте функцію однакового поводження нерідко і за різних умов розуміють як вираження оборонної функції [1, с. 641].

Крім того, як йдеться з цього приводу у дослідженні Ганса Д. Яраса, Федеральний конституційний суд частково поєднав обов'язки однакового поводження з об'єктивним змістом пов'язаних з ними основних прав (*VerfGE 80, 124 (133 f.)*); однак об'єктивний зміст відповідних прав сам по собі є протиставленням, антагонізмом оборонної функції. Разом із тим випадки таких обов'язків однакового поводження зустрічаються нечасто. До того ж, чимало конкуруючих спеціальних основних прав рівності мають пріоритет [1, с. 641].

Огляд деяких публікацій, які торкаються проблематики як функцій основних прав за матеріалами німецької правничої доктрини, так і функцій прав людини загалом, дає підстави зробити наступні **висновки**:

1. Реалізація основних прав людини, враховуючи дослідження цієї концепції у німецькій правничій доктрині, не може відбутись на належному рівні без врахування особливостей функціонального призначення прав людини. Так, для повноти концептуальних підходів у дослідженні прав людини, яких на сьогодні є велика кількість, особливо у правничій науці, – вважаємо, що починати такі дослідження необхідно з функцій, які безпосередньо пов'язані з реалізацією основних прав людини.

2. Якщо брати до уваги дослідження на пострадянському просторі, то до функцій прав людини відносять, зокрема такі: аксіологічну, креативну, виховну, еволюційну та прогностичну функції. Разом з тим, дослідження німецької правничої доктрини демонструють абсолютно інший, більш змістовний, підхід до розуміння функцій прав людини. Такі функції розглядаються не з позиції загального підходу до розуміння прав людини, а саме з точки зору основних прав людини. До таких загальних функцій відносяться: оборонна функція, функція надання благ та захисту, функція однакового поводження.

3. Комплексне розуміння функціонального призначення прав людини, яке може розкриватись у тому числі через відповідні функції, дасть можливість навести фокус на змістовних проблемах прав людини в сучасних

умовах. Загальні підходи до розуміння прав людини з точки зору практики їх реалізації не враховують кореневі проблеми цієї теми, особливо у правничих дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte / Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin, 2006, S. 625-654.
2. Іванків І.Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019, 214 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: Т.2: Філософія права / редкол.: С.І. Максимов та ін. Харків: Право, 2017. 1128 с.
4. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Сатохіна Н.І. Обґрунтування прав людини: реконструкція проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2016. № 1. С.119-127.
6. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Харків: Фінарт, 2013. 196 с.
7. Права человека: энциклопедический словарь / отв. ред. С.С. Алексеев. М.: Норма: ИНФРА-М, 2016. 656 с.
8. У загальному: P. Kirchhof, HStR 2V, § 124 RN227. Щодо окремих основних прав: BVerfGE, 124 (133f); 93, 1 (16f.); 99, 216 (232); 105, 279 (294). *Цитата за*: Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte / Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin, 2006, S. 641.

References:

1. Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte / Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin, 2006, S. 625-654.
2. Ivankiv I.B. Prava liudstva: stan ta perspektyvy yikh zabezpechennia: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2019, 214 s.
3. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: T.2: Filosofiia prava / redkol.: S.I. Maksymov ta in. Kharkiv: Pravo, 2017. 1128 s.
4. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk / Za zah. red. M.I. Koziubry. Kyiv: Vaite, 2015. 392 s.
5. Satokhina N.I. Obgruntuvannia prav liudyny: rekonstruktsiia problemy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*. Seriia: Filosofiia. 2016. № 1. S.119-127.
6. Razmietaieva Yu.S. Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist hromadianskoho suspilstva: monohrafiia. Kharkiv: Fynart, 2013. 196 s.
7. Prava cheloveka: entsyklopedycheskyi slovar / отв. red. S.S. Alekseev. M.: Norma: YNFRA-M, 2016. 656 s.
8. U zahalnomu: P. Kirchhof, HStR 2V, § 124 RN227. Shchodo okremykh osnovnykh prav: BVerfGE, 124 (133f); 93, 1 (16f.); 99, 216 (232); 105, 279 (294). Tsyтата za: Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte / Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin, 2006, S. 641.